

Φανταστικές συνωμοσίες

Ο Γάλλος φιλόσοφος, πολιτικός επιστήμονας και ιστορικός των ιδεών Πιερ-Αντρέ Ταγκιέφ έχει ασχοληθεί συστηματικά με την έρευνα της συνωμοσιολογικής σκέψης και των θεωριών συνωμοσίας. Πρόσφατα μεταφράστηκε και στη γλώσσα μας το βιβλίο του «Σύντομη πραγματεία περί συνωμοσιολογίας» (εκδόσεις Πατάκη, 2016), ενώ κυκλοφορούν ήδη και τα συναφή θεματικά έργα του «Συνωμοσιολογική σκέψη και "θεωρίες συνωμοσίας"» (Επίκεντρο, 2015), «Θεωρίες συνωμοσίας» (Πόλις, 2010) και «Ο μύθος των "σοφών της Σιών"» (Πόλις, 2006). Η ακόλουθη συνέντευξη του Ταγκιέφ δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Le Point.

• Γιατί οι θεωρίες της συνωμοσίας έχουν τόσο επιτυχία;

Η εποχή μας, που τη λένε μεταμοντέρνα ή υπερμοντέρνα, χαρακτηρίζεται από μεγάλη αύξηση της αβεβαιότητας και των φόβων που αυτή προκαλεί ή ενδυναμώνει. Γι' αυτό και ευνοεί ιδιαίτερα τον πολλαπλασιασμό και την ταχεία διάδοση των συνωμοσιολογικών αφηγήσεων. Αυτές οι αφηγήσεις, όσο παραληρηματικές κι αν είναι, παρουσιάζουν το πλεονέκτημα ότι δίνουν νόημα σε ακατανόητα ή τρομερά γεγονότα. Δίνουν έτσι τη δυνατότητα να αποφεύγει κανείς το τρομακτικό θέαμα ενός κόσμου παραγμένου, χαοτικού, ασταθούς, στον οποίο όλα είναι δυνατά σε κάθε στιγμή. Αυτές οι αφηγήσεις βάζουν τάξη στα γεγονότα και τα εκλογικεύουν, έτσι ώστε να φαίνεται ότι έχουν έναν ειρμό. Οι παρανοϊκές ερμηνείες όλων όσα γίνονται στον κόσμο, ερμηνείες που συνηθίζουμε να αποκαλούμε «θεωρίες συνωμοσίας», έχουν γίνει έτσι κοινωνικά «φυσιολογικές» και πολιτισμικά «συννηθισμένες». Από τη συνωμοσιολογική σκοπιά, οι συμπτώσεις δεν είναι ποτέ τυχαίες, έχουν την αξία ενδείξεων, αποκαλύπτουν κρυφές διασυνδέσεις και μας επιτρέπουν να κατασκευάζουμε μικρά υποδείγματα εξήγησης των γεγονότων. Η κομμουνιστική ουτοπία έχει χάσει το κύρος της, αλλά η αντικαπιταλιστική της δαιμονολογία έχει επιβιώσει: οι καπιταλιστές, οι «ισχυροί» και οι «πλουτοκράτες» αποτελούν πάντοτε τη φοβερή σπείρα των δαιμόνων, την οποία οι άνθρωποι καταγγέλλουν ως κρυφή υπεύθυνη των δεινών που τους πλήττουν. Και η φιλελεύθερη δημοκρατία φαίνεται κατά κάποιον τρόπο ανήμπορη να ανταποκριθεί σε ορισμένες θεμελιώδεις προσδοκίες των ανθρώπων. Ο φιλελεύθερος ατομικισμός, ο οποίος από μόνος του δεν προμηθεύει καμιά ψυχική τροφή, δεν ευνοεί τη συγκρότηση μιας πολιτικής θρησκείας που θα

Πιερ-Αντρέ Ταγκιέφ

επέτρεπε στους πολίτες των δημοκρατικών κοινωνιών να βγουν από τη θλιβερή κατάσταση των μοναχικών ατόμων που βρίσκονται σε ανταγωνισμό με όλους τους άλλους. Σε αυτή την πνευματική έρημο της Δύσης ανθίζουν τα δηλητηριώδη φυτά που συνθέτουν την ειδική κλωρίδα της συνωμοσιολογίας, η οποία ευνοεί τις καταχρηστικές καταγγελίες και το κυνήγι μαγισσών.

• Έχετε γράψει για «Τα πρωτόκολλα των σοφών της Σιών». Ποια διαφορά υπάρχει μεταξύ των συνωμοσιολόγων των αρχών του 20ού αιώνα και εκείνων του 21ου;

Η κλασική συνωμοσιολογική σκέψη βασίζεται στην πεποίθηση ότι υπάρχει μια μεγάλη συνωμοσία που απειλεί τη φυσική τάξη του κόσμου. Η ιδέα μιας μεγάλης ανατρεπτικής συνωμοσίας εμφανίστηκε με επεξεργασμένη μορφή στην εποχή της Γαλλικής Επανάστασης. Στη διάρκεια των δύο επόμενων αιώνων, οι αφηγήσεις που παρουσιάζουν τη μια ή την άλλη μεγάλη συνωμοσία προϋποθέτουν την ύπαρξη συλλογικών πρωταγωνιστών με οικουμενικές διαστάσεις (μασόνων, Εβραίων, κομμουνιστών, πλουτοκρατών κ.λπ.), στους οποίους αποδίδονται σχέδια κατάκτησης, κυριαρχίας ή καταστροφής της κοινωνικής τάξης ή του πολιτισμού. Στον 19ο αιώνα, η συνωμοσιολογική θεώρηση της ιστορίας αναπτύχθηκε και στους

δύο πόλους του πολιτικού πεδίου, στην επαναστατική σκέψη καθώς και στην αντεπαναστατική σκέψη. Η αντεπαναστατική σκέψη κατέληξε στην ιδέα μιας ιουδαίο-μασονικής συνωμοσίας, της οποίας ο στόχος θα ήταν η κατάκτηση του κόσμου μέσω της καταστροφής του χριστιανικού πολιτισμού. Αυτό ήταν το κεντρικό θέμα στα «Πρωτόκολλα των σοφών της Σιών». Οι συνωμοσιολογικές ερμηνείες της 11ης Σεπτεμβρίου, για παράδειγμα, κατέδειξαν την εμφάνιση μιας νέας μορφής συνωμοσιολογικής σκέψης που μπορεί να γίνεται αποδεκτή από μη εξτρεμιστικό κοινό. Αυτή βασίζεται ταυτόχρονα στην απόρριψη των «επίσημων θέσεων», που θεωρούνται ψευδείς, και στην εργαλειοποίηση της σκεπτικιστικής ή μεθοδικής αμφιβολίας ως τρόπον νομιμοποίησης της δικής της θέσης, η οποία μπορεί έτσι να παραμένει υπονοούμενη. Αυτό που είναι καθοριστικό είναι το φανερό σημείο αφετηρίας: όχι μια δογματική πίστη στη μια ή στην άλλη συνωμοσία, αλλά η παρατήρηση κενών ή αντιφάσεων στις «επίσημες» εξηγήσεις που δίνονται για το σημαίνον γεγονός, παρατήρηση με βάση την οποία διατυπώνονται αμφιβολίες με έναν όλο και πιο ριζικό τρόπο. Το νέο στοιχείο είναι επομένως το σκεπτικιστικό σημείο αφετηρίας του συνωμοσιολογικού τρόπου σκέψης, που μιμείται το επιστημονικό πνεύμα. Από τα τέλη του εικοστού αιώνα, παρατηρούμε επιπλέον μια ισχυρή αύξηση της καχυποψίας απέναντι στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, τα οποία κατηγορούνται -συχνά δικαιολογημένα- είτε για διαπλοκή με τις οικονομικές ή πολιτικές εξουσίες, των οποίων δεν είναι παρά ιμάντες μετάδοσης, είτε για ψυχρό κομπορμιισμό που τα οδηγεί να αναπαράγουν τα «επίσημα» ανακοινωθέντα και να σέβονται το «πολιτικό ορθό». Αυτή η στάση δυσπιστίας ευνοεί την πεποίθηση ότι οι έρευνες χωρίς απαγορεύσεις και οι ελεύθερες συζητήσεις ανευρίσκονται μόνον στο διαδίκτυο. Αυτή τη θέση

υπερασπίζονται δημόσια οι περισσότεροι θιασώτες της συνωμοσιολογικής σκέψης, οι οποίοι εμφανίζονται έτσι ως «αντιστασιακοί» που παλεύουν εναντίον της «επίσημης παραπληροφόρησης».

• Η έκφραση «θεωρία συνωμοσίας» είναι ορθή;

Η έκφραση «θεωρία συνωμοσίας» είναι άστοχη και απατηλή. Η παγκόσμια ιστορία είναι γεμάτη από πραγματικές συνωμοσίες που πέτυχαν ή απέτυχαν. Είναι όμως γεμάτη και με φανταστικές συνωμοσίες που υπήρξαν αντικείμενο συλλογικών πεποιθήσεων. Προτιμώ να μιλώ για συνωμοσιολογική θεώρηση, φανταστικό ή σκέψη, της οποίας τα αξιώματα είναι νομίζω τα ακόλουθα: 1) τίποτα δεν γίνεται τυχαία· 2) όλα όσα γίνονται είναι το αποτέλεσμα κρυφών προθέσεων ή βουλήσεων· 3) τίποτα δεν είναι όπως φαίνεται να είναι· 4) όλα συνδέονται αλλά με τρόπο κρυφό. Χρειάζεται επιπλέον να προφλασσόμαστε από μια κακή χρήση της κατηγορίας για συνωμοσιολογία ή «θεωρία συνωμοσίας», όταν προσφεύγουν σε αυτήν για να απαξιώσουν κάθε δικαιολογημένη υποψία, η οποία, βασιζόμενη σε ορθά προσδιορισμένες και ερμηνευμένες ενδείξεις, οδηγεί στην οργάνωση μιας πραγματικής συνωμοσίας. Οι οργανωτές μιας αληθινής συνωμοσίας έχουν βέβαια συμφέρον να διαδίδεται η φήμη σύμφωνα με την οποία κάθε συνωμοσία είναι φανταστική συνωμοσία.

• Θα έρθει κάποτε το τέλος της θεωρίας συνωμοσίας;

Αντίθετα με την «προοδευτική» ερμηνεία της θέσης περί αυξανόμενου ορθολογισμού, οι άνθρωποι γίνονται όλο και περισσότερο εύπιστοι. Όσο η πορεία της ιστορίας θα φαίνεται σκοτεινή, παράλογη και ανησυχητική για τους ανθρώπους, αυτοί θα ζητούν από τις συνωμοσιολογικές αφηγήσεις να τους φωτίζουν και να ικανοποιούν την ανάγκη τους για νόημα, χωρίς να νοιάζονται για την εγκυρότητα των απαντήσεων.